

EDUARD HERCIGONJA

ACTA CROATICA KAO PREDMET
KNJIŽEVNOMEDIEVISTIČKOG STUDIJA (I)

— a) uvodna razmatranja o problemu

— b) arena u listinama 15. stoljeća

»... razborit način pravnog raspravljanja, krasno u narodnom duhu a opet juridičkom punoćom sastavljeno pripovijedanje stvari, te obilat i razgovietan jezik — to su liepa svojstva naših glagolskih listina... za nas... važni su ovi spomenici radi kulture i književnosti naroda.«

(Vatroslav Jagić, 1867)

a) U predgovoru svom izdanju *Istarskog razvoda*, Ante Starčević upozorava kako »Spomenik ovaj nije samo zato zlamenit što se iz njega jasno vidi, da je kod otaca naših jezik hervatski bio sasvim služben, a ne samo služben nego i diplomatički — još onda kad mnogi zapadni narodi nisu ni mislili, da bi svoj na to veličanstveno mesto uznéli... on dokazuje koliki je bio kod otaca naših hervatski narodni ponos, kome kod nas ni traga neima...«¹ Shvaćena u kontekstu jednog teškog povijesnog razdoblja obilježenog porazima: slomom ilirskih, preporodnih vizija i četrdesetosmaških političkih ideala, oktroiranim ustavom te, na posljetku, Bachovom apsolutističko-germanizatorskom opresijom, ova prosudba kulturnopovijesnog značenja jednog od kapitalnih izvora za hrvatsku srednjovjekovnu pravnu, kulturnu i — kako danas vidimo — književnu povijest, intonacijom je svoje poruke višestruko znakovita. Navedeni odlomak ne potvrđuje, naime, samo postojanje neutrnule nacionalne samosvijesti koja crpi snagu iz veličine prošlosti i (hiper)kritički upozorava na rezignaciju u sadašnjosti već, istodobno, djeluje i kao posredan izraz otpora odnosima što se nasilno konstituiraju na svim razinama javnog života — od one političko-administrativne ili društveno-gospodarske do znanstvene i kulturne. U situaciji u kojoj »... su nam tuđinci istu živu žicu naše pověstnice silom presěci... naměravali«², za hrvatsku inteligenciju upravo ta nacionalnoromantičarski mitizirana i

¹ Isp. *Arkiv za pověstnicu jugoslavensku* II, Zagreb, 1852, str. 227—228.² Iz *Predgovora* Ivana Kukuljevića prvoj knjizi *Arkiva* (12. II 1851.)

idealizirana 'sveta pověstnica' postaje *signum temporis*, posebno relevantan činitelj očuvanja nacionalnog identiteta i potvrđivanja, sredstvo specifične duhovne oporbe sumornoj stvarnosti apsolutizma.³

Ideju onog vremena o odlučnoj ulozi povijesne znanosti u procesu afirmacije nacionalnog bića pregnantno iskazuje npr. Starčevićeva misao »Prava domaća povijest daje narodu najčvršću polugu za velike čine«⁴. Takvom su ideologizacijom Kukuljević, Rački i dr. »Pokretači hrvatske historiografije... nastojali stvoriti historiju kao 'narodnu znanost', tj. ideološku i znanstvenu legitimaciju hrvatske nacionalne osobnosti i njezina južnoslavenskog okvira.«⁵ Spoznaja o dubokom značenju konstituiranja povijesne svijesti (»domohistoričke želje i znanja«, kako je to na sebi svojstven način stilizirao E. Sladović) u obrazovnih ljudi, na osnovi kritički pisane 'pověstnice' polazila je, već u samim svojim počecima tijekom 50-ih godina, od uvjerenja kako je za ispunjenje te zadaće primarno važno izdavanje 'izvora historičkih'. Pri tome je, dakako, iznimna pažnja posvećivana spisima na narodnom jeziku — listinama, zakonima, statutima, razvodima, zapisima, kronikama (i, ne manje, srednjovjekovnoj književnoj građi) — kao izravnom svjedočanstvu stoljetnog kontinuiteta kulture, hrvatske pisane riječi i razvoja uljuđenog, pravno organiziranog društveno-gospodarskog života.

Svoj je vrhunski doseg ovakvo poimanje uloge izvorne građe ostvarilo u 60-im godinama: god. 1863, pojavom Kukuljevićeva, i po današnjim mjerilima nezaobilaznog, djela: zbirke *Acta croatica I (Listine hrvatske I)*. Svoj odabir korpusa od 382 dokumenta⁶ nastala između 12. i razmeđa 16/17. st. autor obrazlaže činjenicom da oni »... jasno predstavljaju ne samo stari jezik stanovnikah sadašnje Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre, Bosne i Hercegovine, nego također sav narodni, javni i građanski život, sa vladajućim zakoni i običaji narodnimi...«⁷ Sukladno koncep-

³ Rječitom su potvrdom tome osnivanje *Društva za jugoslavensku pověstnicu i starine* (1850. organizator I. Kukuljević), pokretanje *Arkiva za pověstnicu jugoslavensku* (1851) kao organa Društva (pokretač i opet I. Kukuljević), Kukuljevićeva *Acta croatica I* (1863), i druga izdanja izvora, rasprave, članci i knjige s nacionalno-povijesnom i književnopovijesnom tematikom otisnute u 50-im i 60-im godinama (Š. Ljubić, A. Starčević, I. Črnčić, E. Sladović, I. Mažuranić, F. Rački, M. Mesić, M. Pavlinović, V. Jagić i dr.). Ovamo, svakako, valja uvrstiti i *Književnik, Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti*, što ga je, uz Strossmayerovu novčanu podršku, V. Jagić počeo izdavati god. 1864, s F. Račkim i J. Torbarom. Riječ je o svega 3 godišta časopisa za koji je J. Hamm, opravdano, ustvrdio da je bio jedan od onodobnih »najboljih slavističkih časopisa«. Dijakronički razmotren ovaj odnos 50-ih i 60-ih godina prema ulozi i značenju narodne povijesti u sferi nacionalnog i političkog gibanja ima, neosporno, drugačiju težinu i kvalitetu od odnosa iliraca.

⁴ *Bili k slavstvu ili ka hrvatstvu*, Zagreb, 1867. isp. u Djela dra Ante Starčevića III, Zagreb, 1894, str. 26.

⁵ Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850—1860*. Zagreb, Globus, 1985, str. 425—427.

⁶ Među kojima nije samo diplomatska građa (isprave) već i zapisi, natpisi, razvodi, pisma.

⁷ Iz Kukuljevićeva predgovora zbirci *Acta croatica I*, str. VI.

ciji o južnoslavenskom zajedništvu Kukuljević upozorava kako se nada da će njegove 'listine hrvatske' biti od koristi »svakomu ispitatelju slavenskih starinah... ne samo Hrvatah, nego i svih Južnih Slavenah«.⁸

Kukuljevićeve *Arkiv za pověstnicu jugoslavensku* i *Acta croatica* djelovali su poticajno rastvorivši nov vidokrug spoznaja i činjenica nacionalnim znanstvenim disciplinama koje se konstituiraju u 50-im i 60-im godinama: suvremeno koncipiranoj, 'kritički-točnoj' povijesnoj znanosti i filologiji u najširem smislu.

Prikupljena i izdana izvorna građa postaje tako već god. 1867. značajnom sastavnicom prve prave, metodološki moderne — književnokritički komparatistički, historijsko-genetički osmišljene — književne povijesti u Hrvata (i šire — južnih Slavena): *Historije književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* (staro doba), Vatroslava Jagića.

Ušavši superiorno u domenu književne historiografije, te tada u nas »još posvema neobrađene nauke«,⁹ mladi je Jagić u svojoj knjizi — i danas po mnogim elementima aktualnoj i živoj — prvi od naših književnih povjesnika (i za suviše dugo vremena, na žalost, jedini) izrekao poznatu afirmativnu, neposrednu i nekonvencionalnu prosudbu književne vrijednosti srednjovjekovnih hrvatskih pravnih spomenika, upozorivši na njihovo kultivirano stilsko-jezično nijansiranje, svečani ton: »... Među tim za nas koji negledamo ovdje na strogo juridičku stranu, važni su ovi spomenici radi historije kulture i *književnosti naroda*... Gdje gdje vidi se još u slogu zakona, kako su iz naroda nikli, po narodnom mišljenju sastavljeni i razloženi te narodnom reč bi epskom obilatošću pripoviedani (...) U *pripoviedanju* vlada dramatska živost i nekoji su zakoni otegnuti čak u formu kratkih pripoviedčica«... one rieči, koje tko komu progovara obično se navode upravnim govorom, u prvoj i drugoj osobi... Ovakvo se isto pripovieda i u listinah. Prema tome znamenita je u pravnoj stilistici slovjenskih zakona *individualizacija*¹⁰ (...) Liepo glase također u pravnoj stilistici *imperativi* (...) Osobito je spomena vrijedna *tautologija* koja dolikuje pravnoj prozi te dolikuje njezinoj svečanosti (...) *odlikuju (se) naši statuti mnogimi vrlinami zdrava, jezgrovita jezika, pak za to i jesu znatni u historiji naše književnosti kao riedak primjer prave narodne proze, što je imamo iz tog vremena, prije 15. vieka, uza glagolske i nekoje ćirilske listine.*«¹¹

⁸ Ibid., str. VIII.

⁹ Jagićeva procjena situacije.

¹⁰ »... gdje se izriče jedan slučaj za svaki, prvom osobom...«. Nešto slično subjektivnoj formi glagolskih isprava (kao i u starijoj našoj latinskoj diplomaciji za koju M. Sufflay konstatira da i nakon prijelaza s ranijeg tipa hrvatsko-dalmatinske isprave ('breve', 'carta') na novi tip — notarski 'instrumentum publicum' »bleibt das neu entstandene dalmatinische Instrument der subjektiven Fassung des kroatischen Breves treu.« (isp. Milan Sufflay, *Die dalmatinische Privaturkunde*, Beč 1904, str. 78). Pored ostalog, i ova izrazita predilekcija za subjektivni izričaj u dalmatinsko-hrvatskoj privatnoj ispravi (starijeg tipa i notarskoj) očito spada među one »... *etliche Beimischungen aus... Rechtssitte*...« Hrvata u Dalmaciji koji tako, i u ovoj sferi, djeluju na crti slavensko-latinske simbioze.

¹¹ Odlomci iz Jagićeve *Historije* navedeni su prema izdanju Vatroslav Jagić. *Djela IV*. Zagreb, JAZU, 1953; ispr. str. 305. i 309—310. (kurziv E. H.)

Čak je i ovih nekoliko, iz konteksta istrgnutih, ulomaka dovoljno da se ustanovi intenzitet Jagićeva tadašnjeg otklona od historijsko-pozitivističkog metodološkog procédé-a i njegovih književnohistoriografskih prethodnika (P. J. Šafařika, Š. Ljubića npr.) i sljednika u 19. i 20. stoljeću koji su funkcije književne povijesti ograničili na registriranje, usustavljanje i kronološku rasporedbu bio-bibliografskih podataka.¹² Pristup autora *Historije književnosti* ... gradi iz *Acta croatica* — u kojoj nitko prije, niti, začudo, (vrlo) dugo poslije njega nije osjetio vrlo često i uspješno nastojanje pisaca da podignu stilsku razinu pravnog (povijesnog) teksta — bio je književnokritički proumljen: implicirao je vrijednosnu prosudbu donijetu — pored ostalog, kako je već upozoreno — i s temelja raščlambe izražajnih osobitosti, detekcije pojavâ narušavanja kontekstualne norme iskazâ s praktičnom, pravnom namjerom. Na način i danas dojmljiv zbog točnosti zapažanja i osjetljivosti za ostvarenu estetičkoizražajnu dimenziju, dekodiranja poruke tih starih tekstova, on otkriva u njima svojstva književnojezične nadgradnje, elemente figuralnog repertorija. Od 'figura riječi' spominje npr. u citiranom tekstu tautologiju, upozorava na metafore, na 'općenitu obilatost' (misleći pri tome na pleonazme, kontaktnosinonimske nizove), ali ističe i elemente izvan tog shematizma (unošenje gnomskih izreka, specifično aktiviranje imperativa npr., frazeologiju, sklonost deskripciji) kojima su i pisci naših srednjovjekovnih pravnih spomenika ostvarivali jedan kultiviran, često vrlo osebujan, 'viši' stil. Osim toga, Jagićeve raščlambe upozoravaju — neizravno doduše — na činjenicu vrlo važnu za studij njihove izražajne tehnike. Riječ je o davanju prednosti ne 'figurama riječi', već osobito uporabljenim, subjektivnim 'figurama stvari' (moguće bi bilo uputnije nazvati ih 'figurama stava') kao učinkovitom sredstvu oblikovanja strukture iskaza, stilske ekspresivnosti (čak i u smislu stanovite afektivnosti, neobične za ono što je u *Historiji književnosti* posve određeno nazvano *pravnom stilistikom*). Ovaj podrazred 'figura stvari' pridaje, naime, nijansu stava, osobne zauzetosti izričaju, pa je stoga u ovim tekstovima, kako se može zaključiti i iz Jagićevih primjera (koje on, doduše, poetičkoterminološki ne određuje), česta pojava *komunikacije*, figure zamjene objektivnog načina kazivanja subjektivnim (predilekcija za upravni govor = Jagićeva 'individualizacija'^{12a}), *dijalogizma* (u općenitom značenju razvijanja iskaza u obliku dijaloga), *pitanja*, *usklika* (u širem smislu: izraženog u obliku želje, naredbe) svojevrsne *sentencije* i dr.

¹² Već je dvadesetčetverogodišnjem Jagiću bilo jasno da su »... ovim posve mehaničkim radom dublja istraživanja isključena«. (iz recenzije Šafařikove *Geschichte der südslawischen Literatur*, u *Književniku* 1/4 Zagreb, 1864, str. 436). Na žalost to nije bilo jasno generacijama naših književnih historiografa 19. i 20. stoljeća.

^{12a} Na stilsko oblikovanje hrvatskih pravnih spomenika razvedenom i funkcionalnom uporabom upravnog govora (i dijalogizacije) ne bi se mogla primijeniti tvrdnja Irene Grickat-Radulović, u svezi sa sporadičkom pojavom upravnoga govora u izrazu *Dušanova zakona*, prema kojoj je to »... osobina koja je potekla iz nerazrađenosti hipotakse, tačnije, zavisnih iskaznih rečenica ...« i koja »... ima za današnje jezične normative u jednom zakonskom tekstu, reklo bi se, izvesnu stilsku boju, mada ona po prirodi nije stilistička«, (isp. rad *Jezič Struškog prepisa*, poglavlje *Frazeologija i stilistika*, str. 156. u ediciji *Izvori srpskog prava*, knj. 4,

Ovim je raščlambama, u *Historiji* egzaktno upućeno na činjenicu da književno obrazovaniji pisac pravnog teksta aktiviranjem elemenata stilematike i određenim postupcima pri strukturiranju kompozicije, bez obzira na praktičnu, »književnu« namjeru i konkretni sadržaj spisa, predoduje svoje individualno shvaćanje estetike izraza, »lijepog u jeziku«. Vrlo često on nastoji podići stilsku razinu svog teksta i približiti ga tako izrazu fabularne proze gdje je stilem, stilsko sredstvo, gradbeni element strukture (pored književnog postupka, kompozicije) usmjeren na izražavanje upravo *estetičke* funkcionalnosti, na to »da bi se te stvari sa sigurnošću shvaćale kao umjetničke« (V. B. Šklovski). Očito, ne može se arbitrarno brojnim našim srednjovjekovnim piscima pravno-povijesnih spisa odreći uspješno nastojanje oko jezično-stilskog oblikovanja, strukturiranja teksta čije enkodiranje u cjelini (uspostavljenim suodnosom na relaciji oblik-sadržaj-funkcija) znađe, nerijetko, prerasti u nekonvencionalan, autentičnostvaralački čin pri čemu je »...stil... bitno povezan sa smislom poruke koju pisac predaje...«^{12b}. Obzorom iskustva njihovu pisanju bila je (podjednako kao i u slučaju fabularne proze) književna kultura izrasla (prvenstveno) iz ozračja tradicionalne crkvenoslavenske književnosti — liturgijske i neliturgijske — a ostvarivali su ti pregaoci naše knjige, kako je razvidno upravo iz pravno-povijesnih dokumenata, trajnu — i recipročnu — vezu s usmenom narodnom književnošću. Iz takvih iskustava i dodira rađao se razvijen, iznijansiran izraz srednjovjekovne proze, fabularne i refleksivne.

Mada ne u svakom slučaju i sa sviju motrišta potpuno dosljedno proveden, ponekad zaustavljen na površini stvari ili ograničen u izboru interpretirane građe (listina, npr.), Jagićev pristup (kojem se kasnije ni on sam neće vratiti istim intenzitetom)¹³ u stvari upozorava i na značajke oblika strukture pravnih spisa, sugerirajući postojanje rudimentarne poetike tog kompleksa kao vrste naše srednjovjekovne književnosti.

Svakako, kada je riječ o povijesno-pravnim dokumentima kao predmetu književnopovijesnog studija, onda suvremenog istraživača uvijek iznova »Zadivljuje Jagićev senzibilitet (koji — kao i u teorijskim ili metodološkim promišljanjima — anticipira za čitavo jedno stoljeće slična kasnija interpretiranja) za ekspresivnost tih tekstova koji (uglavnom) i

Zakonik cara Stefana Dušana, knj. 1, Struški i Atonski rukopis. Beograd, SANU, 1975. Činjenica je, naime, da u hrvatskim pravnim spomenicima analogni sadržajni segmenti u *istom* tekstu (ili u dva sadržajno bliza teksta, s istog područja i iz istog vremena) bivaju iskazani upravnim govorom ili u hipotaksi. Vjerojatno je ovdje aktivirano ono što je Jagić nazvao 'pravnom stilistikom' glagolske građe.

^{12b} Isp. Radoslav Katičić, *Književnost i jezik* (tekst iz knjige *Jezikoslovni ogledi*, ŠK, Zagreb 1971, str. 226).

¹³ God. 1913. u svom književnopovijesnom pregledu *Hrvatska glagolska književnost* (uvod u Vodnikovu *Povijest hrvatske književnosti I*), Jagić afirmativno no vrlo kratko (i suzdržano, prema tekstu u *Historiji... iz 1867*) piše o listinama koje su »vrlo dragocjene« jer se u njima »srdačno ogleda narodni govor i originalna dikcija«. Na početku ovog pasusa o ispravama ponovio je svoju (i, raniju, Kukuljevićevu) tvrdnju o manjem značenju što ga glagolske listine imaju za hrvatsku povijest u odnosu prema značenju ćiriljičke diplomatske građe za povijest Srbije i Bosne.

nisu bili prvotno pisani s estetičkim uznačenjem. Osim na području pravnih spisa, to je iskazano i u sferi povijesne proze.¹⁴

Kao što Jagićev metodološki iskorak, daleko ispred historijskopozi-tivističkog stereotipa, u našoj književnoj historiografiji, praktički, ostaje bez odjeka, isto tako bez nasljedovatelja ostaje — kroz čitavo jedno stoljeće — i njegovo argumentirano nastojanje u *Historiji književnosti* da se značajan segment srednjovjekovnog korpusa tekstova, kakvim su pravni spisi, adekvatno vrednuje i potvrdi u statusu (pod)vrste, čiji se brojni ostvaraji, po dostatnosti estetičke supstance, suvremenom senzibilitetu, neprijeporno, otkrivaju sa svojstvima književnosnog. Listine, zakoni, statuti, regule, urbari, za književne povjesnike sve do 70-ih godina ovog stoljeća, predstavljaju — usprkos Jagićevu raščlambenom, književnokritičkom modelu — građu tek s dokumentarnom, pravnopovijesnom, i nerijetko, kulturnopovijesnom vrijednošću ili pak izvor podataka za jezikoslovna istraživanja. Ukorištenost takva shvaćanja dobro oslikava rasprava Vladimira Mažuranića *Hrvatski pravno-povijesni izvori i naša lijepa književnost*.¹⁵ Pravni, doduše, a ne književni, povjesnik po struci, autor vrijednih *Prinosa za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, vrlo dobar znalac naših pravnih spomenika i ne pomišlja na to da pod ovim izazovnim naslovom može moguće slijedom prosudbi afirmiranih prije četrdeset i četiri godine u *Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*. Svoje razmatranje u svezi s listinama ograničava Mažuranić na lapidarni zaključak: »Svacomu su jasni prohibiti, koji mogu poteći za nauku o našem jeziku iz vjerne i ustrajne pratnje svih pojava pravne povijesti, ubilježeni u hrvatskih pisanih izvorih. Toliko uspjelih radnja naših učenih jezikoslovaca svjedoči o tom.«¹⁶ Ni riječi, začudo, o svezi hrvatskih izvora s »liepom književnošću«. Pa i Đuro Šurmin, koji je drugo izdanje *Acta croatica*¹⁷ izdao iste godine (1898) kada i svoju *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, nije, pri pisanju te povijesti, iskustva o pravnim tekstovima — njihovu jeziku, stilematici, strukturiranju — zacijelo stečena izdavanjem izvorne građe čak ni samo pokušao iskoristiti (usprkos postojanju jagićevskih metodoloških zasada i interpretativnih modela). A kako bi i mogao pisati Šurmin o stupnju književne vrijednosti naših pravno-povijesnih spisa kada je odlučno zaključio da je cijela hrvatska srednjovjekovna književnost tek kulturnopovijesna pojava koja uopće »nema vrijednosti estetične«.¹⁸ S obzirom na činjenicu da je isti

¹⁴ Isp. Eduard Hercigonja, *Hrvatskoglagoljsko srednjovjekovlje u književnoj historiografiji (1867—1970)* (u knjizi *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb Liber, 1983, str. 11—157; za nav. mjesto isp. str. 23). Jagić je npr. i za *Dukljaninovu kroniku* ustvrdio da je važnija s motrišta historije književnosti, tj. »... kao literarni spomenik negoli kao dokument historijski«. (*Historija književnosti*... str. 295).

¹⁵ Isp. Ljetopis JAZU, sv. 26, Zagreb 1911, str. 81—146. (čitanje rasprave).

¹⁶ *Ibid.*, str. 110.

¹⁷ *Hrvatski spomenici sv. I (od god. 1100—1499)*; u seriji *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*. Zagreb, JAZU, 1898, str. 3—500. Kukuljevićeva *Acta* nadopunjena su ovdje dokumentima iz zbirke R. Lopašića. Izostavljene su isprave iz 16. st. Tekstovi su transliterirani ćirilicom.

¹⁸ *Povijest književnosti*..., str. 62.

ovakav odnos prema hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, kao razdoblju estetički nedostatnih spisa, 'pripremnom razdoblju', 'uvodu' u »pravu« književnost, 'predvorju književnosti' i sl., u osnovi književno-povijesnog — mahom neizvornog — promišljanja i gotovo sviju ostalih književnih povjesnika,¹⁹ od posljednjih desetljeća 19. stoljeća pa sve do novijeg vremena (s izuzetkom donekle V. Lozovine, M. Kombola i, napose, kasnog A. Barca) posve je jasno kakva je u tom kontekstu morala biti sudbina Jagićeva, svojedobno iznimno uspješnog, napora da se pravno-povijesnim spisima — bez obzira na to što nisu intencionalno nastajali kao književni — prizna dignitet literarnosti te da ih se — kada god to tekst opravdava izjednači s ostalom nefabularnom prozom i vrednuje — kao književne ostvaraje, a ne mehanički, apriorno tek kao dokumentarnu građu. Čak ni takav poklonik glagoljaške tradicije kakav je bio temperamentni, istraživački vrlo djelatni, no ne i uvijek dovoljno akribični, Rudolf Strohal nije u svojoj osebujno koncipiranoj, sintezi *Hrvatska glagolska knjiga*²⁰ pravnim spomenicima namijenio ništa više osim neke vrsti kataloškog opisa, bez ijedne zamjedbe npr. o postojećoj regionalnoj diferencijaciji listina u pogledu diplomatskog formulara ili jezično-izražajnim značajkama i osobitostima spisa. Simptomatična je, za problem kojim se bavi ovaj diskurs, činjenica da i Stjepan Ivšić, jedno od vrhunskih imena hrvatske (i ne samo hrvatske) filologijske znanosti u 20. st., svojedobno najvrsniji znalac glagoljice, tekstovnog korpusa hrvatskoglagoljske književnosti i njena jezika, egdotičar kakva na tom području prije njega — s iznimkom Jagića — nismo imali, niti u jednom od svojih deset — s obzirom na iskazanu filološku akribiju bespriječnih — tekstoloških radova ne donosi, osim vrijednih napomena o (orto)grafiji, leksiku i jezičnim značajkama spisa, nikakav sud ili zamjedbu npr. o piščevu izboru iz jezika, tj. o stilskoj, ekspresivnoj funkciji jezičnih elemenata. Izdajući 'teštament' sestre Petra Kružića,²¹ 'gospoje Jeleni', od 27 'pervara' 1541, Ivšić je taj spis, što pulsira jednim posebnim svečanim ritmom, ocijenio ne kao izvanredno dojmljiv primjer za osebujnu

¹⁹ Riječ je vrlo često o nespretnom kompiliranju, oslanjanju na sudove pret hodnika, a ne na vlastiti sud o *pročitanim* tekstovima. Isp. djela I. Broza, M. Medinija, M. Murka, D. Prohaske, D. Bogdanovića, S. Ježića, F. Fanceva, A. Cronie i dr. Svjesno odbijanje (jer je nemoguće pretpostaviti nepoznavanje) Jagićeve književnopovijesne impostacije pravnih spomenika (i nepoznavanje izvorne građe) u relativno novijim radovima očituje karakteristična zamjedba S. Ježića »Za sredovječnu hrvatsku pismenost značajni su *hrvatski pravni spomenici*, koji iako ne znače književnost, opet su od velike kulturno-historijske vrijednosti.« (spac. E. H.). Nakon toga slijedi navod (u stvari, parafraza jedne — netočne — Lozovinine tvrdnje) da su pisci glagoljskih listina »u živi hrvatski jezik unosili crkvenoslavenske jezične elemente« (isp. Slavko Ježić. *Hrvatska književnost*, Zagreb, 1944, str. 23). Ako se, naime, željelo pisati o tom problemu, valjalo je razmotriti ga u dijakronijskoj perspektivi i ograničiti ovu zamjedbu samo na *Bašćansku ploču* i *Povaljsku listinu*, a ne govoriti o pojavi kao nečemu općenitom i tipičnom za hrvatskoglagoljsku diplomatsku građu.

²⁰ Zagreb 1915, str. 3—243.

²¹ *Narodna starina*, knj. VII. (uredio dr. Josip Matasović). Zagreb, 1928, str. 5—

'ars verborum', tradiranu, književnu kultiviranost izraza naših pravnih akata, nego »kao dragocjeni primjer za kulturnu povijest«. ²² Jelenina oporuka jest i to — ali i više od toga ...

Kako takav spis može iz dubine stoljeća djelovati na osjetljivost suvremenog primatelja (koji nije pri njegovu dekodiranju ograničen prvotnom praktičnom namjerom teksta, već konstituira jedno novo estetičko uznačenje iskaza), pokazuje prosudba književnog medieviste Josipa Bratulića: »... pravni sadržaj bio je važan za njezine suvremenike, ali kad danas pokušamo pročitati ovu oporuku, ona na nas djeluje kao neka magična brojanica, puna boja i tajanstvenosti, *testament* nije dakle ostao mrtvo i neinteresantno slovo. Pisar je poznavao način dobrog pričanja, on upotrebljava i *epitheton ornans* kao u narodnoj pjesmi, on, dakle, svjesno teži za tim da nas subjektivno zainteresira.« ²³ Ovo je napisano godine 1970. A upravo od početka 70-ih godina u našoj se filologiji postupno intenzivira djelovanje na koordinatama specijaliziranih istraživačkih smjeranja i programa što bi se mogli ocijeniti našom književnom medievistikom 'in statu nascendi'. Nova generacija filologa — književnih povjesnika, jezikoslovaca, arheografa — začinje — s motrišta suvremenih književnoznanstvenih opredjeljenja i traganja — kvalitativni pomak, temeljiti preokret u poimanju srednjovjekovlja kao književno mrtvog razdoblja. Moralo je, dakle, proteći čak nešto više od jednog stoljeća pa da se shvati anticipativnost i trajno aktualna poticajnost književnopovjesničkog prouma mladog Jagića koji je — uza sve druge (metodološke) prodore u novo — afirmirao i pravno-povijesne spise kao dio korpusa tekstova što pripadaju hrvatskoj književnosti (a ne samo pismenosti) srednjega vijeka.

Slijedom novih istraživačkih smjeranja već gotovo dvadeset godina u nas se posvećuje postupno sve veća pozornost i književnokritičkom uvidu u tekstove ovog segmenta književne baštine, interpretacijama, raščlambama njihovih jezično-stilskih odlika. ²⁴ To je dio nastojanja još

²² Ibid., str. 8.

²³ *Jedanaest stoljeća hrvatske književnosti*. Kritika 13. Zagreb, DKH, 1970, str. 452—469 (za cit. mj. isp. str. 464, iza toga na str. 465, slijedi interpretacija *Baščanske ploče* kao ritmički konstituiranog teksta).

²⁴ Tako, nakon spomenutog Bratulićeva upozorenja na pravne dokumente kao spomenike književnosti (v. bilj. 23), M. Ratković, među prvima, u tom razdoblju probuđenog interesa za pravno-povijesne spise, pišući predgovor izdanju (Zagreb, Liber, 1971) *Podsjeđanja i osvojenja Sigeta* Ferenc Črnka, komornika Nikole Šubića Zrinskog ističe da je Črnko »... želio da mu tekst bude književan« (isp. nav. dj. str. 30). U potvrdi tome, autor daje jezikoslovnostilističku raščlambu, interpretira stilska sredstva i kompozicijske postupke kojima se strukturira Črnkovo izvješće. I sâm sam u jednoj raspravi god. 1973. *Baščansku ploču* interpretirao kao iskaz ritmiziran po načelu tonske isokolije, a god. 1975, u svojoj povijesti hrvatske književnosti srednjega vijeka (Izd. Liber) pravno-povijesnim spisima kao ostvarajima s istaknutim ortama književnosnog posvetio sam posebna poglavlja. Vj. Štefanić, sa suradnicima, unosi, krajem 60-ih godina, u svoju antologiju *Hrvatska književnost srednjega vijeka* (I knjiga edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zagreb, Zora, 1969) devet pravno-povijesnih spisa. U tom prihvaćanju izazova arhetipâ, pravno-povijesni spisi učestalo postaju građom antologija pjesništva (npr. v. *Antologiju hrvatske poezije od najstarijih zapisa do kraja 19. stoljeća*, Ivana

uvijek nedovoljno sustavnih — da se (s određenom mjerom egzaktnosti) utvrdi vrijednost pojedinih pravno-povijesnih spisa kao ostvaraja što nerijetko predstavljaju estetički uznačenu cjelinu, sposobnu izazvati i doživljajni svijet, imaginaciju suvremenog primatelja.

Acta croatica, upravo zbog ostvarenih posljedaka ovog studija, zahtijevaju više od povremenog, neusredotočenog, individualnog istraživačkog napora, ma koliko on, sam po sebi, bio inventivan. U ovom trenutku kao najvažniji zadaci nadaju se:

— utvrđivanje regionalnih osobitosti diplomatskog formulara, strukturiranja: a) *javnih isprava* (do kraja 16. st.), b) *privatnih isprava* (isprave općinskih pisara, ovlaštenih 'notara očitih', glagoljaških popova koji pišu isprave i bez ovlaštenja), c) *kaptolskih isprava* ('kapitula' crkve senjske).

— utvrđivanje regionalnih — ili vremenom postanka uvjetovanih — karakteristika isprava u izražajnom, jezično-stilskom pogledu (dovoljno je ovdje upozoriti na odnos *Bašćanske ploče* ili *Povaljske listine* npr. i prvih izvornih glagoljaških razvodnih isprava iz god. 1309. pisanih u Novom ili usporediti isprave ličkih i krbavskih sudbenih stolova 'bratstava plemenitih ljudi' ili senjskog kaptola s onima nastalima u Istri, Primorju, Dalmaciji, na Krku, u Pokuplju i Pounju. S obzirom na činjenicu koju je vrlo dobro uočio još V. Mažuranić, upozorivši kako se »Pisci hrvatskih listina naime nastoje ipak primicati... nekome, u isto doba zajedničkom književnom načinu pisanja«,²⁵ ovdje se ne misli toliko na traganje za eventualnim lokalnim jezičnim crtama u čakavskoj srednjovjekovnoj knjiškoj koinē pravnih spisa (± kajkavski ili štokavski elementi) već — prije svega — na detekciju primjerâ ostvarivanja većeg ili manjeg otklona od stereotipa šablonskog, ukočenog izričaja u pojedinim sredinama. Riječ je npr. o izvornoj stilizaciji teksta, kompoziciji — izvan onoga što nalaže diplomatski formular — redu riječi, većoj ili manjoj čistoći tuđica, sinonimici i sl. Tu će od posebna interesa biti tipična sklonost ličko-krbavske i senjske, kaptolske isprave naraciji, ali i deskripciji — čak na razini hipotipoze — dijalogizaciji, upravnom govoru, opširnosti iskaza. Postoji vjerojatnost da bi se kao posljedak takvih istraživanja mogla konstituirati i svojevrsna *regionalna tipologija* hrvatskih isprava.

Slammiga iz god. 1960, *Korablju začinjavaca*, Z. Črnje i I. Mihovilićeva iz god. 1969. ili — iz iste godine — *Zlatnu knjigu hrvatskog pjesništva od početaka do danas*, Vl. Pavletića). U svojoj velikoj monografskoj studiji o *Istarskom razvodu* (Čakavski sabor, Pula 1978, str. 5—298, s tekstološkokritičkim izdanjem *Razvoda*), J. Bratulić dva opsežna poglavlja posvećuje problematici istraživanja pravnih spomenika kao spomenika književnosti i *Istarskom razvodu* — spomeniku književnosti (isp. nav. dj. str. 153—194). Danas upozorenja na književno-estetička obilježja srednjovjekovnih pravnih spomenika postaju sastavnim dijelom svakog raspravljanja o njima («... nakon gotovo osam stoljeća... suvremeni čitalac prozu Povaljske listine ne prima kao suhoparan iskaz o davno zaboravljenim događajima, nego kao estetski impresivan prozni doseg umjetnosti riječi svojih dalekih predaka» isp. monografsku studiju Dragice Malić *Povaljska listina kao jezični spomenik*; rkp. disertacija, Zagreb 1986, str. 70—71, (kurziv E. H.).

²⁵ Isp. nav. dj. u bilj. ... str. 110.

— ispitati odnos između stilematike, jezičnoizražajne fakture (frazeologija, npr.) zakona, statuta, razvoda i isprava; zakoni i statuti među sobom u tom pogledu

— priveriti kraju rad na kritičkom izdanju *Acta croatica* iz ostavštine Stjepana Ivšića. Time će se, vjerojatno, definitivno utvrditi suvremena egdotička načela za izdavanje glagoljske i zapadnoćiriličke, bosaničke diplomatske građe.

b) Arenga kao element diplomatskog formulara, uvod u središnji dio isprave (redovito javne) — *korpus (tekst)* — vrlo je rijetka u sačuvanoj srednjovjekovnoj hrvatskoglagoljskoj građi. Visokim, knjižkim stilom arenge (koja zapravo »... sama po sebi s pravnog stajališta nije potrebna...«)²⁶ želio se ostvariti svečani pristup pravnom aktu (obično su to donacije ili oporuke), adekvatan njegovu značenju. Taj 'književno' osmišljen dio formulara, srednjovjekovne isprave, otkriva individualno umijeće pisca, njegovu sposobnost da kompozicijom, izborom sredstava retoričkofiguralne konvencije oblikuje izvorni tekst u kojem se, s osloncem na iskustvo Biblije ili elemente teološkog promišljanja života i čovjeka, nastoji motivirati postupak izdavača isprave iskazan kao refleks srednjovjekovnog svjetonazora utemeljenog na binarnosti: suprotstavljenosti života i smrti, prolaznosti i vječnosti, tjelesnog i duhovnog, dobra i zla. Funkcija i 'estetička svojstva' sjedinjuju se tako u ostvaraju koji je dio one slike svijeta što je strukturira — i zatvara — književnost srednjovjekovlja. Izdvojena iz cjeline isprave, arenga u svojim uspješnim primjerima može djelovati poput samostalnog teksta: specifičnog ostvaraja iz vrste crkvenoretoričke proze, kratkog 'slova' koje sažeto obrađuje temu.

Kukuljevićeva i Šurminova *Acta croatica* sadrže — za vrijeme do god. 1500 — svega nekoliko isprava s arengom iz posljednjeg desetljeća 15. st. ili pak elementom što predstavlja njen svojevrstni rudiment, tekst sveden samo na nekoliko rečenica. Takav su npr. arengalni dio unijet u darovnicu kneza Mihovila Frankopana pavlinskom glagoljaškom samostanu sv. Marije u Zažiću od 5. IV 1492, izdanu u Slunju: »... damo na znan'e vsim kim se dostoi ... kako mi želijući zaminiti zemalska za nebeska i vrimena za vilkovična želijući mesto imiti kadī blaženih pokoi est i spominajući se na dušu oca našega dobroga spomenutē kneza Duima Frankapana roditela našega dragoga i inih naših pošadših... [dasmō darovasmo i zapisasmo ...]«.²⁷

Leksičkom anaforam, homeoteleutom (homeoptotonom), paralelizmom podignuta je stilska razina, pojačana je izražajnost ovog kratkog lijepo oblikovanog teksta. Još je kraći — no time ne i manje ekspresivan — arengalni rudiment u listini (potvrđi darovnice Jurja i Pavla Tomkovića) što je knez Anž Frankapan izdaje, 1. XII 1498, pavlinskom samostanu »svetoga Mikule v Gvozdi modruškom«: »... sada mi znajući milost gospodina Boga svemogućega i znajući da e ovi svit vele kratak kako rosa jutrna, kako cvet' ki v jutro procvate paki k' večeru osahne [i mi

²⁶ Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti*..., str. 151.

²⁷ Đuro Šurmin, *Listine hrvatske*..., str. 360.

učinismo potvrditi rečeno dan'e...].²⁸ I slikovita poredba (psalamska reminiscenca) i anafora (leksička) pridaju ovom sažetom iskazu jednu poetičnu notu.

Knez Anž Frankapan — izdavač najvećeg dijela do sada poznatih i objelodanjenih listina s arengom — imao je u Brinjama 'pisca' koji se očito trudio da glagoljske isprave iz njegove kancelarije budu strukturirane u skladu sa zahtjevima diplomatsko-oblikovne konvencije. Od pet sačuvanih isprava nastalih između god. 1493—1500. četiri imaju istu arengu,²⁹ a u petoj (od 15. I 1500) zabilježen je prvi put, najvećim dijelom novi tekst arenge (po nekim elementima bliska mu je prethodno navedena kratka arenga od 1. XII 1498). Moguće je pretpostaviti da je autor tih arenga (koje se javljaju i u sadržajno reduciranom obliku) 'gospodin Mihovil plebanuš' brinjski i vikar 'biskupa senskoga' kako je tituliran u kupoprodajnoj ispravi Jurja Tomkovića od 15. I 1499, izdanoj u Brinjama.³⁰

Arengje su navedenih listina pisane po određenom kompozicijskom klišeju (1^o = prolaznost ovozemaljskog života → 2^o = biblijski citati na tu temu → 3^o = upozorenje na vječni život, na potrebu pridobivanja 'skrovišća na nebesih', eventualno uz citate → 4^o = kao rezultanta svega, naposljetku, iskaz donatorove pobožne namjere »Sada mi pomis'liv'ši napred' spasen'e duše naše a na polahčan'e grihov' naših... dasmo i darovasmo rečenoj crikvi...«; iz listine kneza Anža Frankapana od 19. I 1500). Postoje, međutim, primjeri nestereotipno stiliziranih arenga u izrazu i kompoziciji jasno ponijetih namjerom da se slobodno razvije misao, ostvari tekst osobniji i afektivniji nego što bi se — s obzirom na njegovu funkciju u pravnom dokumentu — moglo očekivati.

Takav je npr. zanimljivi tekst iz isprave o utemeljenju pavlinskog samostana na vrhu zvanom Gradčina što su je 1. XI 1490. izdali 'plemeniti ljudi Draškovići iz sela Žazična Dolnega' kao 'fundaturi crikve i molstira rečenoga'.³¹ Iza protokola koji se sastoji samo od vrlo lijepo stilizirane invokacije, opširnije nego što je uobičajeno, slijedi arenga³² u kojoj se retorički uznositom frazom slavi Bogorodica »... ka e pomoćnica i odvitnica hristěnska i duš' hristěnskih k(a) e milosti istočnikъ veliki i nepomankani milosrdiē nee velikoga svrhu nas i meju nas obilno izliēna (i) dana odlučenom' i darovanom' milost'ju gospodina Boga delu i kotaru plemenšćine naše luča svitlosti nee vsiēla e...«. Navode se dolasci ljudi »od' bližnih i dalečnih« na mjesto »ukazan'ē nee milosrdiē« koji »... milost i pomoć' i izbavlēn'e i zdrav'e od nee milosrdiē... priēli esu« pa se stoga Draškovići, uz pomoć »'jinihъ hristēn' odlučuju 'veselo

²⁸ Isp. Đuro Šurmin, *nav. dj.* str. 412. Kratak arengalni tekst v. npr. i u listini Anža Frankapana od 25. I 1495. (darovnica samostanu sv. Nikole na Gvozdu).

²⁹ Isp. u Šurmina listine od: 4. VI 1493, Brinje (str. 368. i 371), 5. VI 1495, Brinje (str. 384) i 1. IV 1496, Brinje. Tekstološki uzevši, razlike su sekundarne, tipa npr. *poznavajući / procinjajući* *krat'kost žit'ē, sega svita / ovoga svita* i sl. Tekstove tih arenga ne donosim ovdje.

³⁰ Ivan Kukuljević, *Acta croatica*, str. 180. Isp. Đuro Šurmin, *nav. dj.* str. 413—414.

³¹ Isp. Đuro Šurmin, *nav. dj.* str. 343—349.

³² Koja kao da se dodiruje i prepliće s naracijom.

i s velikom 'radost'ju«, da na vrhu Gradčini, mjestu Marijina ukazanja, sazidaju samostan i crkvu. Polisindet koji zadržava pažnju, anafora, ta utologija, osobiti red riječi, metafore — sve su to sredstva kojima je uobličena jedna tekstovna cjelina čija dojmljivost proistječe iz suglasja ostvarenog između iskrene religiozne emfaze i njena jezično-stilskog izraza. Izvanredan je primjer mogućih dosega, visokih izražajnih kvaliteta tekstova ove vrste u hrvatskoglagojskoj knjizi, vrlo opširna arena darovne isprave kneza Bernardina Frankapana, izdane u Modrušama, 5. I. 1497.³³ kojom ovaj svom 'sluzi'³⁴ Valentinu Hotkoviću, »ki e izašal od plemenitih i viteških ljudi«, za njegovo služenje »sa vsakom dobrotom ljubeznivostjom i počenja izvišenjem«, ostavlja jednu 'vasnicu', zemlje i kmetove kao »zlamenje z kih se on neće zabiti«.

Ni ova isprava ne slijedi strogo diplomatski formular: protokol počinje intitulacijom, izostaju invokacija i inskripcija (a formula salutacije ionako ne dolazi u hrvatskoglagojskoj diplomatskoj građi). Razvijena arena na početku korpusa isprave pretapa se, bez prijelaza (promulgacija), u isto tako opširnu, osebujno oblikovanu naraciju. U stvari oba ova dijela Bernardinove isprave doimlju se kao sadržajna cjelina: zanimljivo pisan diskurs³⁵ o (moralnim) aspektima suodnosa feudalnog 'gospodina' i njegova dvoranina. Riječ je o originalnim zapažanjima i varijacijama na temu kako 'plaćom namiriti... i ljubiti dobrotu vernih slug svojih'. Pisac isprave — vrlo dobar stilist s osjećajem za vrijednosti jezika, smislom za izražajne nijanse, sugestivan i slikovit izričaj — efektno oblikuje tekst dajući mu jedan osobnoemotivan ton tako da iskaz na mahove poprima značajke intimnih refleksija, ispovijesti o zbivanjima koja su relevantna za pravni čin darivanja. Polazi od zamjedbe »... kako je naturalsko vsim poglavnikom... ljubiti vernih slug svojih...« jer se njihovom vjernošću i dobrotom »ukrašuje poštenje« gospodarâ. Vjerni sluge »... sebe sami podati se ne straše z velikim hotinjem i sa vsakom vernostjom željivjući i vse pogibelji segasvitnje³⁶ za ništar štimajući samo da bi mogli svojoj gospodi u tom uslužiti i spotribiti se«. Autor isprave takve dvorane visoko ocjenjuje kao ljude koji su spremni »... svoju stalnost i poštenje svojom mudrostjom ali smrti pogibelju ili množinom ran s prolitijem krvi zvisiti...«, pa onda retorički vješto uključenom eksklamacijom započinje jedan pasus, izrazito afektivno intoniran, posvećen 'gospodi' takvih slugu: »... I aj koliko bi kruto tribi tu takovu slobodščinu gospodi dobro prociniti da od slobodna postane sluga ki ne prašćajući duši svojoj iskrnoj sebe je tebi hotinni i vikovični sluga odal

³³ Isp. Đuro Šurmin, nav. dj., str. 399—403.

³⁴ Ovo *sluzi* je, dakako, uporabljeno kao termin u feudalnom smislu.

³⁵ Vrijedan po mnogim podrobnostima (i) kao najneposredniji izraz psihologije feudalnog moćnika.

³⁶ Šurmin očito nije shvatio ovo — *svitnje* kao dio složenice, pa je leksem *segasvitnje* »ispravio« razloživši ga u *sega svita* misleći, kako se razabire iz bilj. 2 (str. 399. nav. dj.), da je to pogreška nastala prilikom prijepisa ove glagoljske listine od strane zagrebačkog kaptola latinićom (god. 1544). Isprava je i ostala sačuvana samo u latinićkoj kopiji, a Šurmin je prenosi u ćirilicu, i to ne dosljedno. Ovdje je stoga tekst transkribiran normalizirano. Neke su jezične crte, nedvojbeno, posljedica prijepisa.

se komu srce tvoje ispovidati moreš kako sam sebi...« Izlaganje se nastavlja napomenom o vrijednosti destinatarove službe »... presvitlim gospodinom iz visoka plemena rimskoga varoša ... hiže frankapanske ...«. Tekst se ovdje počinje odvijati kao pričanje u prvom licu o jednoj ljudskoj sudbini u vihornim danima poznog srednjovjekovlja, vremena feudalnih sukobljenosti i vojevanja s Turcima. Emotivna tenzija osebujno bôji narativni iskaz akcentima neposrednosti i topline: *»Majahan budući i male dobe i ošće teško iz zibke ishranjen u ruke i na službu presvitloga i vzvišenoga roditelja našega ljubljenoga dan i darovan koga nam jur iskušene vere dal je na službu koga službu našima vlašćima očima pred našim vlašćim kipom vele krat jesmo videli ne praščajući velikim trudom ni vlašćega svoga kipa pogibel tolikot v bojih turskih kolikot i v zaimanju gradov otčinstva našega vsagdir ganajdosmo srčena i verna i zato procinjujući jednom stranom da je dostojno takovu službu plaćom namiriti kada i Spasitel govori da je dostojan delatel plaće svoje...«.*

Sklonost autora isprave nekonvencionalnom, slobodnom, čak i razgovornom iskazu zrcali i uporaba običnih, svakodnevnih fraza npr. *»Ako bi od njega rojenih nestalo, česa Bog obaruj...«* ili *»... da ako, česa Bog ne daj, rečenomu Valentinu Hotkoviću primiri se od ovoga svita pojeti...«*. Neprijeporno, riječ je o tekstu koji svojim vlastitostima još jednom nadilazi ustaljene predodžbe o jezično-stilskim, kompozicionim i sadržajnim obilježjima pravnih dokumenata. Opća intonacija arenge/naracije ove isprave, karakteristike refleksija o odnosu velikaša i njegova 'sluge', emotivan i prislan ton pripovjedne sekvence o destinataru, visoka retoričko-stilska razina tih sekvenci, njihova kompozicija dozvoljavaju pretpostavku da im je autor sam knez Bernardin, tada najmoćniji hrvatski feudalni dominus terrae naturalis, odgojen u duhu glagoljaške tradicije, mecena glagoljaštva, ali i vrstan latinski govornik (svjedoči o tome potresna *Oratio pro Croatia* šezdesetdevetogodišnjeg kneza, pred njemačkim državnim saborom u Nürnbergu).

S motrišta ispitivanja književnojezične dijakronije, tekstovi arenge mogu biti zanimljivi kao pokazatelj funkcionalnostilske diferencijacije jezika u istom tekstu i mjerilo za dosegnuti stupanj polivalentnosti književnog jezika u 15. stoljeću. Prevladavajuća pak estetska funkcija — posredovana izborom jezično-stilskih sredstava, kompozicijom — čini neke od rijetkih arenga glagoljskih isprava³⁷ dijelom književne baštine i predmetom vrijednim pozornosti suvremenog književnog povjesnika.

³⁷ U latinskoj srednjovjekovnoj diplomatskoj građi arenga je, međutim, bila vrlo česta (isp. J. Stipišić, nav. dj. str. 151).

S u m m a r y

ACTA CROATICA AS A SUBJECT OF STUDY IN LITERARY MEDIEVALISTIC

The interest in Glagolitic (old Croatian) and Old Bosnian (western cyrillic) written lego-historic documents characterises a difficult period in the Croatian history of the 19th century: the time following the collapse in the ideals of the Illyrian movement, and the stormy year of 1848. The movement for a nationalistic-romantic idealised folk history, and the search for sources to promote its acquaintance and study, gave a specific form to the resistance to germanisation and Viennese centralism, during the era of Bach's absolutism.

In 1851, Ivan Kukuljević published the *Archives of Yugoslav History*, wherein the most significant Croatian lego-historical texts are presented with commentary. In 1863, Kukuljević's major anthology of Glagolitic, Old Bosnian cyrillic and Latin documents, *Acta croatica* (writings from 1288—1599) was published. All these publishing activities made it possible for the young Vatroslav Jagić to publish his *Literary History of the Croatian and Serbian Nationalities* (1867) using historical and legal documents as a subject of study in literary history, which is still considered topical by many today. This work was among the first in the Slavic world (indeed, in Europe), to offer examples of interpretation, and to give valuable documented judgements about these works as literary-esthetic achievements and as integral portion of the mediaeval literary corpus.

Jagić's approach remained unchallenged in Croatian literary historiography for an entire century. It was not until the 20th century, in the 1970's, and then of course on a qualitatively different level, that Jagić's interpretation of Croatian lego-historical writings was challenged in the works of M. Ratković, J. Bratulić, I. Slamnig, E. Heroigonja, D. Malić and others. Some of these texts, moreover, are found in anthologies of Croatian poetry.

Along the lines of such an approach, in another section of this work, the author draws attention to the relatively rare (i.e. rarer than in Serbian mediaeval diplomatic texts) examples of *arenga's*: Croatian Glagolitic documents. As an element in diplomatic forms, most often in public legal records, forming an introduction to the middle section of what is known as the document corpus, the *arenga* often represents a written text with literary design, its purpose being to raise the level of style and thereby give the legal act a ceremonious tone. This is demonstrated through the analysis and interpretation of *arenga's* from various documents most of which originated in the office of the ducal house of Francopan.